

چالش‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه در قبال توسعه هواپیماهای بدون سرنشین نظامی

علیرضا رنجبر*

چکیده

توسعه هواپیماهای بدون سرنشین نظامی، سبب پشت سر گذاشتن توأمان مرزهای جغرافیایی و حقوقی توسط دولت‌های صاحب این نوع وسایل شده است به طوری که استفاده از آنها در دو بُعد ماهوی و شکلی، حقوق بین‌الملل بشردوستانه را با چالش روبرو ساخته است که اولی ناظر بر نحوه استفاده و دومی ناظر بر نحوه کنترل این هواپیماها می‌باشد. بدیهی است ظهور چالش‌های ماهوی و شکلی در قبال توسعه هواپیماهای بدون سرنشین، لزوم ترجمان جدید قواعد قدیمی و تصویب قواعد جدید در زمینه حقوق بین‌الملل بشردوستانه را می‌طلبد. اگرچه اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه پس از گذشت سال‌ها همچنان به خوبی ابعاد مختلف فناوری‌های نوین از جمله استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین نظامی را تحت پوشش قرار می‌دهند، اما در حال حاضر و در آینده استفاده از فناوری‌های پیشرفته می‌تواند زمینه‌های سوء استفاده دولت‌های دارای این فناوری‌ها را از شکاف‌های موجود فراهم سازد به طوری که اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه نتوانند به روشنی پاسخ‌گوی آنها باشند. از این رو، ضرورت برداشتن گام‌هایی اساسی در زمینه ترسیم و مشخص ساختن چارچوب‌های نحوه استفاده و کنترل فناوری‌های نوین نظامی از جمله هواپیماهای بدون سرنشین به منظور رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه ضروری است.

کلید واژگان: هواپیماهای بدون سرنشین، پهپاد، جاسوسی، هوش مصنوعی،

روبات‌های جنگجو، حقوق بین‌الملل بشردوستانه، حقوق در جنگ.

* دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
alirezaranjbar@ymail.com

چالش‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه در قبال توسعه هواپیماهای بدون سرنشین نظامی*

علیرضا رنجبر**

دیباچه

از لحاظ تاریخی، آنچه که امروز به عنوان هواپیمای بدون سرنشین نظامی شناخته می‌شود در طول جنگ جهانی دوم و مدتی پس از آن اختراع و در دهه ۱۹۵۰ برای استفاده آماده شد و برای اولین بار و به صورت گسترده در طول جنگ ویتنام برای انجام مأموریت‌های شناسایی مورد استفاده قرار گرفت و در طول جنگ خلیج فارس در سال ۱۹۹۱ و جنگ بالکان در دهه ۱۹۹۰ استفاده از آنها به صورت گسترده ادامه یافت. (O'Connell, 2010: 2-3) اما استفاده فراگیر از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح در مخاصمات مسلحانه پس از رویداد ۱۱

* نگارنده از دکتر پوریا عسکری (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی (ره) و مشاور حقوقی کمیته بین‌المللی صلیب سرخ) به دلیل مطالعه متن نهایی مقاله و ارائه برخی پیشنهادهای اساسی که منتهی به تقویت پژوهش حاضر گردید، سپاسگزاری می‌نماید. با این حال، مسئولیت این نگاره با نگارنده است.

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
alirezaranjbar@ymail.com

فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، سال دوازدهم، شماره ۲، پاییز ۱۳۹۴، صص ۱۳۳-۱۰۳

سپتامبر ۲۰۰۱ و در راستای مبارزه با تروریسم در افغانستان و پاکستان از سوی ایالات متحد آمریکا و متحدانش آغاز شد. (Daily Telegraph, 2013) از این رو، واقعه ۱۱ سپتامبر را می‌توان نقطه عطفی در استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین به حساب آورد زیرا تا قبل از این واقعه استفاده از این گونه از هواپیماها تنها محدود به گشت‌زنی و جاسوسی می‌شد اما پس از آن و حمله آمریکا به افغانستان، از این وسیله به عنوان هواپیمایی که قابلیت شلیک موشک را دارد، نیز استفاده شد (The Nation, 2012) و بکارگیری آنها برای شناسایی و حمله ایالات متحد آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ و حمله به سومالی در اوایل سال ۲۰۰۶ ادامه پیدا کرد (O'Connell, 2010: 3) و همچنان نیز در نقاط مختلف ادامه دارد.

به موازات استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح در مخاصمات مسلحانه، شکل دیگری از بکارگیری آنها به عنوان ابزاری برای تحقق «قتل هدفمند»^۱ به خدمت گرفته شد به طوری که برای اولین بار در سال ۲۰۰۰ از سوی اسرائیل در سرزمین فلسطین مورد استفاده قرار گرفت و این رویه در سال ۲۰۰۲ از سوی روسیه در چچن و در سال ۲۰۰۲ از سوی سیا در یمن و موارد مشابه دیگر ادامه پیدا کرد. (Alston, 2010: 4)

اما آنچه باعث جلب توجه به هواپیماهای بدون سرنشین نظامی شده است اینکه در طول این سال‌ها استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح و عملیات‌های انجام شده توسط آنها که گاه و بیگاه منجر به کشتار غیرنظامیان شده است به طور چشمگیری افزایش پیدا کرده و به تبع آن انتقادات و موضع‌گیری‌های دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی در قبال نحوه استفاده از آنها افزایش پیدا کرده است. نقض کردن و سبک شمردن حقوق بین‌الملل بشردوستانه یا «حق در جنگ»^۲ یکی از دلایل عمده نگرانی دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و جوامع مدنی در قبال کشتار غیرنظامیان توسط هواپیماهای بدون سرنشین است بخصوص با در نظر گرفتن اینکه ویژگی‌های منحصر و توسعه این هواپیماها آنها را به ابزاری برای جنگ‌های آینده تبدیل خواهد کرد (Sharkey(1), 2012: 117) و این امر حقوق بین‌الملل بشردوستانه را با چالش‌های بیشتری روبرو خواهد ساخت.

1- Targeted killing

2- Jus in bello

چالش‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه در قبال توسعه هواپیماهای بدون سرنشین نظامی در دو بُعد ماهوی و شکلی قابل مطرح شدن هستند که اولی ناظر بر نحوه استفاده و دومی ناظر بر نحوه کنترل این هواپیماها است. بنابراین، در این پژوهش کوشش خواهد شد چالش‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه را در قبال توسعه هواپیماهای بدون سرنشین که متأثر از نحوه استفاده یا نحوه کنترل این هواپیماها هستند، بر شماریم و موضع حقوق بین‌الملل بشردوستانه را در قبال این چالش‌ها و نظام‌مند کردن استفاده از آنها در چارچوب این دسته از قواعد حقوقی بررسی کنیم.

۱. چالش‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر اساس نحوه استفاده از

هواپیماهای بدون سرنشین نظامی

بر مبنای نحوه استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین نظامی، برای این گونه از هواپیماها (همانند هواپیماهای با سرنشین) می‌توان دو گونه کارکرد اصلی را تعریف کرد. در حال حاضر، پُر کاربردترین و ملموس‌ترین کاربرد هواپیماهای بدون سرنشین نظامی، تجهیز آنها بوسیله انواع سلاح‌ها است که آنها را به یک سلاح پرنده هدایت پذیر از دور تبدیل ساخته است. دومین کاربرد این وسایل پرنده که دارای قدمتی طولانی‌تر است، بکارگیری آنها به عنوان ابزار جاسوسی می‌باشد که به دلیل ماهیت مخفی کارانه فعالیت‌های جاسوسی، انتقادات کمتری نسبت به این قبیل اقدامات وجود دارد. بنابراین، در ادامه تلاش خواهد شد چالش‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه را بر اساس این تقسیم‌بندی مورد بررسی قرار دهیم.

۱.۱. هواپیماهای بدون سرنشین مسلح

نگاهی تاریخی به وضعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح بیانگر آن است که استفاده از این وسایل پرنده در دو وضعیت حقوقی متمایز صورت پذیرفته است، به طوری که بر اساس نوع کاربرد آنها، می‌توان به عنوان یک سلاح در طول مخصصات مسلحانه و یا ابزاری در راستای تحقق قتل هدفمند در زمان صلح، از آنها بهره برد. درحالی‌که کاربرد اول، اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه را به چالش می‌کشد، کاربرد دوم، اصول و قواعد

حقوق بشر را زیر سؤال می‌برد. بدیهی است که رژیم‌های حقوقی قابل اعمال بر این کاربردها متفاوت است (Emmerson, 2013: 6). در مباحث حقوق بشری، با وجود اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر و تأکید این اسناد بر ضرورت احترام به حق بر زندگی و حق برخوردای از محکمه عادلانه، ممنوعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح به منظور قتل هدفمند اثبات شده به نظر می‌رسد (Otto, 2010: 198-201)، اما شکل استفاده از این وسایل پرنده به عنوان یک سلاح در طول مخاصمات مسلحانه، در میان حقوقدانان محل نزاع است. شماری از حقوقدانان معتقد به عدم مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح و ممنوعیت مطلق این پرنده‌های مهاجم هستند (Wardrop, 2009) در حالیکه گروهی دیگر نقطه مقابل این گروه و معتقد به استفاده بدون قید و شرط از هواپیماهای بدون سرنشین در قامت یک سلاح هستند به طوری که بر اساس این دیدگاه خسارات ناشی از حملات این هواپیماها، «خسارات جانبی»^۱ به حساب می‌آید (Anderson, 2010: paras 3-6-19-20-32-35, etc.). اما گروه سوم، دارای دیدگاهی بینابین هستند به طوری که استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح را به شرط رعایت موازین حقوق بین‌الملل و حقوق بین‌الملل بشردوستانه بلامانع می‌دانند (Alston, 2010: 9).

آنچه مسلم است حقوق بین‌الملل بشردوستانه یا حق در جنگ، قواعد خاصی را در زمینه منع بکارگیری هواپیماهای نظامی اعم از با سرنشین یا بدون سرنشین پیش‌بینی نکرده است^۲ و مطابق با نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه سلاح‌های هسته‌ای

1- Collateral damage

– منظور از خسارات جانبی «آسیب یا صدمه غیر عمدی یا اتفاقی به افراد یا اشیایی است که در اوضاع و احوال حاکم در آن زمان مطابق با قوانین موجود، هدف نظامی به حساب نمی‌آیند». (The Department of Defense, Dictionary of Military and Associated Terms, 2010: 35). طرفداران این نظریه اعتقاد دارند در صورت وجود مبانی قانونی برای حمله، «خسارات جانبی از جمله تلفات به غیرنظامیان یک امر پذیرفته شده است»؛ هر چند این دیدگاه برخلاف قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه از جمله قاعده تفکیک و قاعده تناسب است. (Amnesty International, 2000: 34-35).

۲- در ۱۹۲۰ میلادی به ابتکار کمیته بین‌المللی صلیب سرخ پیش‌نویس حقوق لاهه در زمینه جنگ هوایی (Warfare Hague Rules of Air) از سوی کمیسیون متشکل از حقوقدانان برجسته در لاهه تهیه شد و در سال ۱۹۲۳ از سوی این کمیسیون مورد پذیرش قرار گرفت. با این حال، این پیش‌نویس هرگز به شکل یک معاهده یا یک سند بین‌المللی مورد پذیرش قرار نگرفت و تنها بعضی از مفاد آن به انحاء مختلف، به عنوان قواعد حقوق بین‌الملل عرفی و یا به شکل مجزا در دیگر کنوانسیون‌های حقوق بشردوستانه از جمله پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو مورد پذیرش قرار گرفتند. (Henderson, 2009: 26-27).

(ICJ, 1996: para.39, para.52, para.78)، می‌توان این سلاح‌های پرنده را در زمره سلاح‌هایی به حساب آورد که استفاده از آنها در چارچوب حقوق بین‌الملل ذاتاً غیرقانونی نیست و منعی برای بکارگیری آنها در مخاصمات مسلحانه وجود ندارد، مگر اینکه برخلاف اصول و قواعد حقوق بین‌الملل و حقوق بین‌الملل بشردوستانه باشند، همانگونه که کمیته بین‌المللی صلیب سرخ با استناد به ماده ۳۶ پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷^۱ استفاده از فناوری‌های نوین نظامی در یک مخاصمه مسلحانه را مشروط به رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه، بدون اشکال تلقی کرده است (ICRC, 2011: 36).

این توضیح لازم است که حقوق بشردوستانه همانند سکه‌ای دو رو است که یک روی آن بعضی از اعمال خشونت‌آمیز را اجازه می‌دهد و روی دیگر آن سایر اعمال خشونت‌آمیز را منع می‌کند (ICRC, 2011: 48). از این رو، در صورتیکه اقدامات نظامی صورت گرفته در یک مخاصمه مسلحانه منطبق با آن دسته از اعمال خشونت‌آمیزی باشد که مجوز آنها در چارچوب حقوق بین‌الملل بشردوستانه صادر شده است، این اقدامات نقض این حقوق به حساب نمی‌آید. بر همین اساس گفته شده است که اصولاً «هیچ ممنوعیتی در حقوق جنگ در قبال بکارگیری سلاح‌های با فناوری‌های پیشرفته در مخاصمات مسلحانه وجود ندارد تا آنجاییکه مطابق با قوانین قابل اجرا در زمان جنگ (حقوق بین‌الملل بشردوستانه) باشند» (Arimatsu and Choudhury, 2010: 290). بنابراین، استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین به عنوان یکی از وسایل نظامی و از اشکال سلاح‌های دارای فناوری‌های پیشرفته، در صورتیکه در چارچوب حقوق بین‌الملل بشردوستانه باشد، بلامانع است.

باید توجه داشت که اعمال قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه تنها در چارچوب مخاصمات مسلحانه و در شرایط زمانی و مکانی خاصی قابل اعمال است و تنها در صورتیکه

۱- ماده ۳۶ پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ مقرر می‌دارد: «طرف‌های معظم متعاقد در هنگام بررسی، توسعه، فراگیری و آموزش یا در اختیار گرفتن یک اسلحه، وسیله یا شیوه جدید جنگی، موظفند تعیین نمایند که آیا کاربرد آن در برخی یا در تمامی وضعیت‌ها، بر طبق این پروتکل یا سایر قواعد حقوق بین‌الملل قابل اعمال بر آن طرف معظم متعاقد، ممنوع است یا خیر». (منبع مورد استفاده برای کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن در این پژوهش، کتاب «حقوق بین‌الملل بشردوستانه ناظر بر حمایت از افراد در درگیری‌های مسلحانه (مجموعه اسناد ژنو)» است که ترجمه مورد قبول جمهوری اسلامی ایران می‌باشد و توسط کمیته ملی حقوق بشردوستانه به چاپ رسیده است).

استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح منطبق بر این شرایط باشد، نقض قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه به حساب نمی‌آید. در همین جهت، باید اشاره کرد که تنها مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی محل اجرای قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه هستند. موقعیت اول، زمانی است که نیروهای مسلح دو دولت یا بیشتر با یکدیگر وارد جنگ می‌شوند و مخاصمات جنبه فرامرزی دارند در حالیکه در موقعیت دوم، دو یا چند گروه مسلح با نیروهای مسلح دولتی یا با یکدیگر و در محدوده مرزهای یک کشور درگیرند. تفاوت در این دو موقعیت در مقرراتی است که بر آنها حاکم است؛ حقوق بشردوستانه عرفی، مقررات کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ بر مخاصمات مسلحانه بین‌المللی حاکم است، در حالیکه حقوق بشردوستانه عرفی، ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و تحت شرایطی پروتکل دوم الحاقی ۱۹۷۷ بر مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی حاکم می‌باشند. (کمیته ملی حقوق بشردوستانه، ۱۳۹۰: ۳۳-۳۲)

با این حال، چالش اصلی حقوق بین‌الملل بشردوستانه در قبال هواپیماهای بدون سرنشین مسلح، به استفاده از آنها در مبارزه با تروریسم باز می‌گردد زیرا اعمال قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در جنگ با تروریسم محل تردید است (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۲: ۶۲-۶۱). اگرچه باید به این نکته توجه داشت که در صورتیکه مبارزه با اقدامات تروریستی در حین درگیری‌های مسلحانه به وقوع بپیوندد «نمی‌تواند خارج از شمول حمایت‌های مقرر در اسناد و قواعد عرفی حقوق بشردوستانه باشد و افرادی که مبادرت به این اقدامات می‌کنند در صورت بازداشت، زندانی و اسیر جنگی محسوب می‌شوند و از حمایت‌های مقرر در عهدنامه سوم ژنو و پروتکل یکم الحاقی برخوردار می‌شوند و چنانچه درگیری مسلحانه، جنبه غیر بین‌المللی داشته باشد، افراد بازداشت شده مشمول حمایت‌های مقرر در ماده ۳ مشترک عهدنامه‌های چهارگانه، شرط مارتینس و تحت شرایطی پروتکل دوم الحاقی هستند» (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۲: ۶۲) همانگونه که دولت‌هایی که به مبارزه با تروریست‌ها می‌پردازند، معتقدند که در یک مخاصمه مسلحانه به سر می‌برند و اعمال خود را با استناد به قطعنامه‌های شورای امنیت (S/RES/1368, 2001 and S/RES/1373, 2001) و استناد به

حق دفاع مشروع، قانونی و مطابق با حقوق بین‌الملل به حساب می‌آورند (Koh, 2010)، اما باید دقت کرد که در بسیاری از موارد، مبارزه با تروریسم به دلیل نا مشخص بودن زمان و مکان مبارزه (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۲: ۵۸)، در چارچوب یک مخاصمه مسلحانه بین‌المللی و یا غیر بین‌المللی نمی‌گنجد و باید میان این دو مفهوم (تروریسم و مخاصمات مسلحانه) قائل به تفکیک شد (ICRC, 2011: 48).

اهمیت این بحث بدین خاطر است که در صورتیکه هدف مورد نظر هواپیماهای بدون سرنشین یک رزمنده یا یک مبارز باشد یا غیرنظامیانی که به طور مستقیم در درگیری شرکت می‌کنند، به قتل رساندن آنها بلامانع است (Arimatsu and Choudhury, 2010: 291) اما «جنگ با تروریست‌ها» و به قتل رساندن آنها توسط هواپیماهای بدون سرنشین مسلح در محیطی که مخاصمه مسلحانه‌ای در جریان نیست و شرایط مخاصمات مسلحانه بر آن غیر قابل تطبیق است، قابلیت اعمال حقوق بین‌الملل بشردوستانه را با چالش روبرو می‌کند و در این زمینه با دکترین‌های متفاوتی روبرو هستیم.

به اعتقاد گروهی، اعضای دائم گروه‌های تروریستی، حتی اگر در مخاصمه مسلحانه‌ای حضور نداشته باشند، وضعیت غیرنظامی خود را از دست داده و از این رو، به قتل رساندن آنها توسط هواپیماهای بدون سرنشین بی‌اشکال است (Sterio, 2012: 206). در حقیقت، مطابق با این نظر، وصف تروریست بودن این افراد بر وصف غیرنظامی بودن آنها برتری دارد. گروهی دیگر بر این اعتقادند که ملاک هدف قرار دادن تروریست‌ها به عنوان غیر نظامیان، مشارکت مستقیم آنان در مخاصمات مسلحانه است و در صورتیکه تروریست‌ها در مخاصمات مسلحانه مشارکت مستقیم نداشته باشند، هدف قرار دادن آنها توسط هواپیماهای بدون سرنشین غیرقانونی است (Sterio, 2012: 206-207). البته در خصوص تعریف و شرایط مشارکت مستقیم در مخاصمات مسلحانه منبعی که مورد قبول همگان باشد وجود ندارد؛ از همین رو است که گزارشگر ویژه سازمان ملل متحد، بر ضرورت برگزاری جلسه‌ای با حضور دولت‌ها، کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و کارشناسان حقوق بشر و حقوق بشردوستانه به منظور ارائه تعریفی از مفهوم مشارکت مستقیم در مخاصمات مسلحانه که به طور عام مورد پذیرش قرار بگیرد، تأکید می‌کند (Alston, 2010: 27).

گروه سوم اما اعتقاد دارند که تروریست‌ها به دلیل ماهیت مخفیانه و شخصیت دوگانه خود (که گاهی به فعالیت نظامی می‌پردازند و گاهی به عنوان افراد معمولی به زندگی عادی مشغول هستند) رزمنده غیر قانونی تلقی می‌شوند و بدین واسطه هدف قرار دادن آنها خالی از اشکال است بدون آنکه از حقوق و مصونیت‌های رزمندگان برخوردار باشند (Sterio, 2012: 208).

در نگاه اول به نظر می‌رسد رژیم حقوقی قابل اعمال بر اعمال تروریست‌ها در مرز بین حقوق بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه و میان زمان صلح و زمان جنگ قرار دارد. فعالیت‌های گروه‌های تروریستی به دلیل آنکه در زمان صلح نیز به دنبال آماده‌سازی مقدمات و برنامه‌ریزی برای اعمال نقشه‌های تروریستی خود که تأثیر مستقیم بر اقدامات عملی آنها دارد^۱، اقدام مخاصمانه به حساب می‌آید و به عنوان یک هدف نظامی، مورد هدف قرار دادن آنان بلامانع است، اما به دلیل اینکه گروه‌های تروریستی در اغلب موارد در میان جمعیت‌های غیر نظامی و در زمان صلح مشغول به فعالیت هستند، این حق نباید به هیچ وجه نافی قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه و اصول حقوق بشر باشد. همچنین باید توجه داشت که استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در این وضعیت در صورتی قابل قبول خواهد بود که امکان درگیری مستقیم یا دستگیری تروریست‌ها وجود نداشته باشد و آنها در یک قلمرو غیر قابل کنترل و غیر قابل دسترسی مشغول به فعالیت باشند، در غیر اینصورت، اگر دولت‌ها بخواهند در هر شرایطی برای مبارزه با تروریست‌ها از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح استفاده کنند، به تعبیر آقای پیترو مائورر - رئیس کمیته بین‌المللی صلیب سرخ - کل زمین به یک میدان جنگ بالقوه تبدیل خواهد شد (Maurer, 2013).

برای جلوگیری از چنین وضعیتی می‌توان شروط زیر را برای بکارگیری هواپیماهای

۱- کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در «راهنمای تفسیری خود در خصوص مشارکت مستقیم در مخاصمات مسلحانه از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه»، سه شرط «آستانه آسیب»، «سبب مستقیم» و «ارتباط خصمانه» را در کنار یکدیگر، از عناصر تحقق مشارکت مستقیم در مخاصمات مسلحانه به حساب آورده است. (ICRC, 2008: 1016-1031)

به اعتقاد کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، در بحث «سبب مستقیم»، مفهوم مشارکت مستقیم در مخاصمه، تنها محدود به اقداماتی که موجب تهدید آنی و فوری دشمن است نمی‌شود، بلکه همچنین شامل اقدامات خاصی است که تنها از طریق آمیختگی با سایر اقدامات موجب بروز صدمه به دشمن می‌شوند (مانند مخابره اطلاعات تاکتیکی مربوط به هدف‌گیری از طریق رادیو یا تلفن سیار) و نیز اقداماتی که آثار و نتایج آن با تأخیر مشخص می‌گردد (مانند مین‌گذاری و یا مهیا سازی کمین‌گاه). (عسکری، ۱۳۹۰: ۲۵۱)

بدون سرنشین مسلح مورد استفاده قرار داد که از سوی پروفیسور سولیس به عنوان عوامل مشروعیت‌ساز قتل هدفمند پیشنهاد شده‌اند:

۱. یک مخاصمه مسلحانه بین‌المللی یا غیر بین‌المللی در جریان باشد؛
۲. هدف حمله باید فرد مشخصی باشد که به دلیل فعالیت‌هایش در ارتباط با مخاصمه مسلحانه‌ای که در جریان است، مورد هدف قرار گیرد؛ نظامیان درگیر در نبرد و غیرنظامیانی که سلاح به دست می‌گیرند و به طور مستقیم در مخاصمات شرکت می‌کنند و کسانی که دارای «عملکرد مبارزه مستمر»^۱ هستند در این گروه قرار می‌گیرند؛
۳. امکان دستگیری چنین فردی به شکل منطقی وجود نداشته باشد؛
۴. تنها یک فرمانده ارشد نظامی باید دستور قتل هدفمند را صادر نماید؛ (Solis, 2010: 542-543)

به نظر می‌رسد قبول شروط چهارگانه فوق از سوی دولت‌های استفاده‌کننده از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح و اعمال این شروط، چارچوب مناسبی برای استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین ترسیم می‌کند. البته در خصوص شروط پیش گفته باید به دو نکته تکمیلی اشاره کرد:

اول آنکه در کنار این چهار شرط باید رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه از جمله رعایت قواعد انسانیت، تفکیک، تناسب و احتیاط را نیز اضافه کرد. شرط شماره ۴ می‌تواند در همین راستا مطرح شده باشد.

دوم آنکه باید به این نکته توجه کرد که شرط شماره ۳ غیر لازم به نظر می‌رسد زیرا همانطور که گزارشگر سازمان ملل متحد نیز در گزارش سال ۲۰۱۳ خود اشاره می‌کند (Emmerson, 2013: 6)، قتل هدفمند نظامیان یا غیرنظامیانی که در مخاصمات مسلحانه مشارکت مستقیم دارند (شرط دوم) توسط هواپیماهای بدون سرنشین مسلح نه تنها از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه بلامانع است^۲ بلکه می‌تواند در راستای رعایت اصل تفکیک تلقی شود (Emmerson, 2013: 6) و درج این شرط در اینجا از سوی پروفیسور سولیس

1- Continuous combat function

۲- در خصوص مشروعیت به قتل رساندن غیرنظامیانی که مشارکت مستقیم در مخاصمات مسلحانه دارند، نک: بند ۳ ماده ۵۱ پروتکل اول الحاقی و بند ۳ ماده ۱۳ پروتکل دوم الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو، قاعده ۶ مجموعه قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی.

تنها بازتاب یک نگرانی مهم مربوط به حقوق بشر است (Solis, 2010: 542) که جایگاهی در مخاصمات مسلحانه ندارد و اصولاً در چارچوب قتل هدفمند در خارج از مکان یا زمان یک مخاصمه مسلحانه مطرح می‌شود.

۲.۱. هواپیماهای بدون سرنشین جاسوسی

در این قسمت ابتدا باید توضیحی مختصر در خصوص جاسوس و فعالیت‌های جاسوسی در زمان مخاصمات مسلحانه ارائه کرد. منظور از جاسوس در زمان مخاصمات مسلحانه، شخص نظامی یا غیرنظامی است که مخفیانه یا بواسطه آنکه خود را به جای شخص دیگری معرفی می‌کند، در محدوده عملیاتی یکی از متخاصمین، اطلاعاتی را به دست می‌آورد یا تلاش می‌کند تا بدست بیاورد با قصد آنکه اطلاعات را در اختیار طرف دیگر متخاصم قرار دهد (Hague IV, 1907: art.29). به موجب بند ۱ ماده ۴۶ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۷۷ جاسوس وضعیت اسیر جنگی را ندارد و با وی تحت عنوان مجزای جاسوس رفتار می‌شود. این تعریف تقریباً با همین مضمون در مواد ۱۱۸ تا ۱۲۲ «راهنمای حقوق قابل اعمال بر هوا و موشک‌های جنگی»^۱ که یکی از منابع مطالعاتی مرتبط با هواپیماهای بدون سرنشین است، مورد پذیرش قرار گرفته است.

اگرچه در حقوق مخاصمات مسلحانه برای فعالیت‌های جاسوسی مانع قانونی وجود ندارد و طرف‌های درگیر در بکارگیری جاسوسان با عدم ممنوعیت در چارچوب حقوق بین‌الملل روبرو نیستند اما در سوی دیگر، در حقوق بین‌الملل بشردوستانه حمایتی از جاسوسان به عمل نمی‌آید (پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو، ۱۹۴۹: بند ۱ ماده ۴۶) و جاسوسان مطابق با قوانین داخلی دولتی که علیه آن به فعل جاسوسی پرداخته‌اند محاکمه می‌شوند (Grant and Barker J, 2009: 486)؛ البته جاسوسان از حق برگزاری محاکمه عادلانه برخوردارند اگرچه مجازات آنها در اکثر نظام‌های داخلی حداکثر مجازات موجود از جمله اعدام است (Boczek, 2005: 460).

بنابر آنچه گفته شد مطابق با قواعد عرفی و معاهده‌ای حقوق بین‌الملل بشردوستانه،

1- Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare

نمی‌توان برای فعالیت‌های هواپیماهای بدون سرنشین جاسوسی در زمان جنگ و در جغرافیای منطقه‌ای که مخاصمات مسلحانه در آن به وقوع می‌پیوندد، مانعی پیدا کرد یا محدودیتی را اعمال نمود زیرا استفاده از این بُعد هواپیماهای بدون سرنشین مغایر با اصول و قواعد تعیین شده در زمان مخاصمات مسلحانه نیست^۱.

استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین جاسوسی در زمان بروز مخاصمات مسلحانه را نباید تنها به جاسوسی در محدوده جغرافیایی دشمن محدود کرد بلکه در چارچوب حقوق بین‌الملل بشردوستانه می‌توان بر دولت‌هایی که دارای چنین فناوری‌های پیشرفته‌ای هستند، تکالیف دیگری را نیز بار نمود. به عبارت بهتر، نه تنها نباید به دنبال منع استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین جاسوسی بود بلکه باید با توجه به قابلیت‌های آنها که می‌تواند زمینه تحقق اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه را فراهم سازد، بکارگیری آنها را به عنوان یک تکلیف قانونی برای دولت‌های صاحب این فناوری مطرح ساخت. بنابراین، در این قسمت نه تنها به دنبال منع یا محدودیت استفاده از این نوع از هواپیماهای بدون سرنشین جاسوسی نیستیم بلکه در پی گسترش و تشویق استفاده از این گونه هواپیماها در مخاصمات مسلحانه می‌باشیم.

برای تبیین این بحث ابتدا لازم است مروری گذرا بر مهم‌ترین قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه از جمله قاعده تفکیک، قاعده تناسب و قاعده احتیاط داشته باشیم.

مهم‌ترین قاعده از قواعد پیش گفته، قاعده بنیادین تفکیک است. این قاعده که در ماده ۴۸ پروتکل اول و ماده ۱۳ پروتکل دوم کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹^۲ درج شده است از سوی دیوان بین‌المللی دادگستری در رأی مشورتی خود در قضیه سلاح‌های

۱- برای مطالعه یادداشتی در خصوص بکارگیری هواپیماهای بدون سرنشین جاسوسی در زمان صلح و از منظر حقوق بین‌الملل نک: رنجبر، علیرضا، ۱۳۹۳، "ابعاد حقوقی بین‌المللی سرنگونی پهپاد اسرائیلی توسط سپاه پاسداران"، قابل بازیابی در آدرس اینترنتی:

- <http://didad.ir/fa/news/detail/767/>

۲- ماده ۴۸ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ مقرر می‌دارد: «به منظور تضمین احترام و حمایت نسبت به سکنه غیرنظامی و اموال غیرنظامی، طرف‌های مخاصمه باید همواره بین سکنه غیرنظامی و رزمندگان و نیز بین اموال و اهداف نظامی تمایز قائل شده و از همین قرار می‌بایست عملیات خود را فقط متوجه اهداف نظامی نمایند». بند ۱ ماده ۱۳ پروتکل دوم الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ نیز مقرر می‌دارد: «جمعیت غیرنظامی و شهروندان به صورت فردی و جمعی باید از حمایت‌های کلی نسبت به خطرات ناشی از عملیات نظامی حمایت شوند...».

هسته‌ای، به عنوان یکی از اصول اساسی حقوق بشردوستانه حاکم بر درگیری و یکی از اصول غیر قابل تخطی در حقوق بین‌الملل عرفی، معرفی شده است (ICJ, 1996: para.78). این قاعده برای نخستین بار در کتاب قرارداد اجتماعی ژان ژاک روسو در قرن ۱۸ مورد توجه قرار گرفت (Bothe, 2011: 52). روسو اعتقاد داشت که «جنگ به هیچ وجه رابطه انسان با انسان نیست بلکه رابطه‌ای میان دولت‌هاست که در آن، اشخاص به طور تصادفی و نه به عنوان انسان و حتی نه به عنوان شهروند بلکه به عنوان سرباز، با هم دشمنند چون هدف از جنگ، ویران کردن کشور دشمن است، بنابراین کشتن مدافعان کشور دشمن، مادام که در جنگ شرکت دارند مشروع است اما به محض اینکه آنها اسلحه بر زمین بگذارند و تسلیم شوند، دیگر دشمن یا نماینده دشمن نیستند و دوباره صرفاً انسان می‌شوند و دیگر سلب زندگی آنها مشروع نیست» (کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، ۱۳۸۴: ۱۱). روسو بدین وسیله به ضرورت تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان و ضرورت احترام به حقوق آنان پرداخت.

قاعده بعدی قاعده تناسب است که در پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو، مطرح گردیده^۱ و به دنبال «برقراری تعادل میان دو گرایش دور از هم است؛ که یکی از آنها به ملاحظه نیازهای نظامی و دیگری به ملاحظه ضروریات انسانی القا می‌شود» (کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، ۱۳۸۴: ۱۱). به موجب این اصل «حمله نباید موجب آسیب رساندن به افراد و اموال غیرنظامی در حدی گردد که در مقایسه با امتیاز نظامی مورد انتظار، بیش از اندازه باشد» (ممتاز و شایگان، ۱۳۹۳: ۹۲).

و سرانجام قاعده احتیاط یا اقدامات احتیاطی که به نوعی مکمل قاعده تفکیک به حساب می‌آید و تعریف کلی آن به موجب بند ۲ ماده ۵۷ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و قاعده ۱۵ مجموعه قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی آن است که طرفین محاصره اقدامات احتیاطی لازم را جهت تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان و اموال نظامی قائل شوند به طوری که از تلفات و صدمات تصادفی بر غیر نظامیان و ایراد خسارت به اموال غیرنظامی اجتناب شود.

۱- بند ۳ ماده ۵۷ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ مقرر می‌دارد: «هنگامی که امکان انتخاب بین چند هدف نظامی برای دستیابی به مزیت نظامی یکسانی وجود داشته باشد، هدفی انتخاب خواهد شد که انتظار می‌رود حمله به آن موجب کمترین خطر برای جان غیرنظامیان و اموال خواهد شد».

دیوان بین‌المللی دادگستری در قضایای «تنگه کورفو» (ICJ, 1949: para.215) و «عملیات نظامی و شبه نظامی آمریکا در نیکاراگوئه» (ICJ, 1986: paras.216-220) حقوق بشردوستانه را در اصولی خلاصه می‌کند که آنها را در قضیه اول «اصول اولیه بشردوستانه»^۱ و در قضیه دوم «اصول کلی حقوق بشردوستانه»^۲ می‌نامد. اصول پیش‌گفته را بدون شک باید در زمره این دسته از اصول قرار داد. بررسی این اصول نشان دهنده عام‌الشمول و لازم‌الاجرا بودن حقوق بشردوستانه در تمامی شرایط و از سوی طرف‌های درگیر و طرف‌های غیر درگیر در مخاصمات مسلحانه است (Picte, 1952: 25 and ICJ, 1996: para.83).

بدیهی است رعایت این اصول در طول مخاصمات مسلحانه به اطلاعات دقیق و کافی از وضعیت طرف دیگر درگیری احتیاج دارد. اگرچه در گذشته، گردآوری اطلاعات از طرف مقابل سخت می‌نمود ولی در حال حاضر با ظهور فناوری‌های نوین، فرآیند گردآوری اطلاعات سهل‌تر شده است. افزون بر این، باید به این نکته اشاره کرد که دولت‌ها با توجه به تعهدی که نسبت به احترام و اطمینان از اجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه که در ماده ۱ مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و در بند ۱ ماده ۱ پروتکل اول الحاقی نیز بازتاب یافته است، دارند (ICJ, 1986: para.220)، در پرتو رعایت اصول تفکیک، تناسب و به خصوص اصل احتیاط مکلف به استفاده از اینگونه وسایل در مخاصمات مسلحانه هستند.

شایان ذکر است که کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در گزارش سال ۲۰۱۱ خود با عنوان «حقوق بین‌الملل بشردوستانه و چالش‌های مخاصمات مسلحانه معاصر»^۳ به کاربرد دوگانه هواپیماهای بدون سرنشین اشاره کرده و این نکته را مدنظر قرار داده است که استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین (همانند هر فناوری دیگری) می‌تواند در راستای اجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه نیز صورت پذیرد (ICRC, 2011: 39)؛ هرچند بیان کمیته در این مورد بسیار کلی و مبهم است اما استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین جاسوسی را به شرحی که توضیح داده شد شاید بتوان از مصادیق مورد نظر کمیته در این گزارش قلمداد کرد.

بنابراین می‌توان گفت، مطابق با اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه استفاده از

1- Elementary considerations of humanity

2- Fundamental general principles of humanitarian law

3- International Humanitarian Law and the challenges of contemporary armed conflicts

هواپیماهای بدون سرنشین جاسوسی در مخاصمات مسلحانه یک تعهد ایجابی و نه یک تعهد سلبی است. به عبارت بهتر، دولت‌هایی که دارای فناوری‌های اطلاعاتی پیشرفته همانند هواپیماهای بدون سرنشین جاسوسی هستند، مکلف هستند تا در طول مخاصمات مسلحانه به منظور احترام و اطمینان از اجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه از این وسایل استفاده نمایند و عدم استفاده از آنها را می‌توان از مصادیق ترک فعل مندرج در بند ۱ ماده ۸۶ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو^۱ به حساب آورد.^۲

در خصوص تعهد به احترام و اطمینان از اجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه باید این نکته را نیز اضافه کرد که به اعتقاد بعضی از صاحب نظران، «نادیده انگاشتن این مقرر، به عنوان نقض قواعد حقوق بشردوستانه توسط سایر کشورها (کشورهای ثالث) قلمداد می‌گردد» (Sassòli, 2002: 422)، بنابراین، کشورهای ثالث به خصوص هم‌پیمانان نظامی در صورتیکه از هواپیماهای بدون سرنشین جاسوسی (و یا سایر فناوری‌های پیشرفته جاسوسی و شناسایی) برخوردار باشند، باید به منظور اجرای هر چه شایسته‌تر حقوق بین‌الملل بشردوستانه، از این وسایل به منظور راهنمایی هم‌پیمانان خود که طرف یک درگیری هستند، استفاده کنند.^۳ شایان ذکر است که این تفسیر همسو با تفسیری است که ژان پیکته - مسئول تفسیر کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ - از ماده ۱ مشترک ارائه کرده است

۱- بند ۱ ماده ۸۶ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو مقرر می‌دارد: «طرف‌های معظم متعاهد و طرف‌های مخاصمه باید با نقض شدید کنوانسیون‌ها و این پروتکل که ناشی از ترک فعل در زمانی است که مکلف به انجام کاری می‌باشند، مقابله کرده و اقدامات لازم را برای مبارزه با موارد دیگر نقض کنوانسیون‌ها و این پروتکل ناشی از ترک فعل، به عمل آورند».

۲- شایان ذکر است پیش از این تصاویر ماهواره‌ای به عنوان ابزاری جهت تقویت رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه مورد توجه قرار گرفته بودند. نک:

- Bourbonnière M, 2004. "Developing New Ways of Strengthening Respect for International Humanitarian Law: The Use of Space Based Earth Imaging", in: Ravasi G, Beruto G. Strengthening Measures For The Respect And Implementation Of International Humanitarian Law And Other Rules Protecting Human Dignity In Armed Conflict, Sanremo: International Institute of Humanitarian Law.

۳- به عبارت دیگر، هم‌پیمان نظامی بودن را نباید تنها به معنای حمایت نظامی و سیاسی به حساب آورد بلکه باید در اجرای قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه نیز این هم‌پیمانی را مشاهده کرد.

(Picte, 1952: 26). همچنین برای تقویت این نظر می‌توان به قاعده ۱۴۴ مجموعه قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی نیز استناد نمود^۱.

۲. چالش‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر اساس نحوه کنترل هواپیماهای بدون سرنشین مسلح

نحوه کنترل هواپیماهای بدون سرنشین تابعی از عملکرد راهبر این هواپیماها می‌باشد که می‌تواند بر عهده هوش انسانی و یا «هوش مصنوعی»^۲ گذاشته شود. در ادامه، چالش‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه را در این دو قالب بررسی خواهیم کرد.

۲.۱. هواپیماهای بدون سرنشین مسلح در کنترل هوش انسانی

یکی از ویژگی‌های اصلی و محوری هواپیماهای بدون سرنشین قابلیت کنترل آنها توسط راهبر انسانی^۳ از کیلومترها فاصله دورتر از محل اجرای مأموریت آنها می‌باشد که در این مفهوم «هواپیماهای هدایت پذیر از دور»^۴ نیز نامیده می‌شوند. با توجه به اطلاعات موجود، این هواپیماها قادر هستند تا از فواصل دور (کشور یا حتی قاره‌ای دیگر) برای مدتی در حدود ۲۴ ساعت در ارتفاعی بیشتر از ۱۸ کیلومتر به پرواز درآیند و اطلاعات «همزمان»^۵ را برای فرماندهان ارسال کنند. (O'Connell, 2010: 4)

اگرچه راهبران^۶ این هواپیماها تحت آموزش‌های ویژه قرار می‌گیرند (DailyTelegraph, 2013) اما پرسش اصلی این است که آیا می‌توانند همانند کسی که در

۱- قاعده ۱۴۴ مجموعه قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی مقرر می‌دارد: «دولت‌ها نباید نقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه توسط طرف‌های درگیر در درگیری‌های مسلحانه را تشویق کنند. آنها باید تا حد امکان از نفوذ خود برای متوقف کردن نقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه استفاده کنند».

2- Artificial intelligence

3- Man-in-the-loop

4- Remotely Piloted Aircraft

5- Real Time

۶- تعداد راهبران هواپیماهای بدون سرنشین می‌تواند متغیر باشد، برای نمونه برای هدایت هواپیماهای بدون سرنشین مدل دروگر (Reaper) از سه نفر استفاده می‌شود؛ یک نفر خلبان، یک نفر کنترل‌کننده حسگرها و یک نفر هماهنگ‌کننده اطلاعات مأموریت. (Daily Telegraph, 2013)

مخاصمات مسلحانه حضور دارد، شرایط و موقعیت پیش روی خود را به درستی بسنجند و تصمیم عاقلانه و منطبق با حقوق بین‌الملل بشردوستانه بگیرند؟ در پاسخ به این پرسش دو دیدگاه وجود دارد:

مطابق با دیدگاه اول استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین تفاوتی با استفاده از هواپیماهای جنگنده ندارد؛ ضمن آنکه هواپیماهای بدون سرنشین ارزان‌تر از هواپیماهای معمولی هستند (به طوریکه در سال ۲۰۰۹ هزینه تهیه یک هواپیمای بدون سرنشین «غارتگر»^۱ معادل ۴/۵ میلیون دلار بود که ۳۰ برابر کمتر از هزینه یک جنگنده معمولی بوده است) و فرایند تولید راحت‌تری دارند و برای عملیات‌های مختلف با اهداف متفاوت می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند. علاوه بر این، راهبران هواپیماهای بدون سرنشین، آنها را از یک پایگاه دور از محل درگیری هدایت می‌کنند. بنابراین اگر هواپیمای آنها به هر دلیلی سرنگون شود، هیچگونه خطری دامن‌گیر آنها نخواهد شد. (O'Connell, 2010: 5) از این رو، به دلیل آنکه راهبر هواپیماهای بدون سرنشین از آزادی عمل و آرامش خاطر بیشتری نسبت به خلبان هواپیماهای جنگنده که در فضایی محدود انجام وظیفه می‌کنند، برخوردار است می‌تواند با اطمینان بیشتری در موقعیت‌های مختلف تصمیم‌گیری کند. (Anderson, 2010: 80) مطابق با این دیدگاه، کنترل هواپیماهای بدون سرنشین توسط انسان از کیلومترها فاصله دورتر، منتهی به حفظ امنیت نیروی‌های نظامی و دور نگه داشتن آنها از خطراتی که در میدان جنگ وجود دارد، می‌شود و تمامی این عوامل در کنار ارسال اطلاعات پویا و استفاده از سنسورهای گوناگون به حفظ جان و به تبع آن آرامش خاطر راهبران این هواپیماها می‌انجامد و آنان را قادر می‌سازد تا نسبت به اخذ تصمیم مناسب اقدام نماید (Boothby, 2014: 103).

بدیهی است تمام مواردی که در خصوص مزیت پهپادها گفته می‌شود صحیح است ولی نکته اصلی آن است که مزایای استفاده از پهپادها محل بحث نیست بلکه نحوه استفاده از پهپادها و عملکرد راهبر آنها محل بحث است (Christof, 2013: 15) که این مهم ما را به توجه به دیدگاه دوم رهنمون می‌سازد.

مطابق با دیدگاه دوم که در گزارش ۲۰۱۰ گزارشگر ویژه سازمان ملل متحد نیز به آن اشاره شده است، اگرچه راهبر هواپیماهای بدون سرنشین همان چیزی را می‌بیند که خلبان

جنگنده از طریق رادار و سیستم‌های تصویری مشاهده می‌کند، اما راهبر پهپادها از برقراری ارتباط فیزیکی و احساسی با جغرافیای مختصات مسلحانه و قربانیانی که مورد هدف قرار می‌گیرند، عاجز است (O'Connell, 2010: 8-9) و آنان را در موقعیتی شبیه انجام بازی‌های رایانه‌ای قرار می‌دهد. به عبارت دیگر، دور بودن راهبر از میدان نبرد و غوطه‌ور شدن در میان اطلاعات کامپیوتری به همراه تصاویری که دارای دید از بالا یا «دید پرنده‌ای»^۱ هستند و از طریق دوربین‌های نصب شده بر روی هواپیماهای بدون سرنشین برای راهبر این وسایل فرستاده می‌شود، تداعی‌کننده بازی‌های رایانه‌ای (یا به تعبیر آقای گزارشگر پلی استیشن^۲ مانند) است که به قتل رساندن افراد حاضر در صحنه مختصات مسلحانه را برای راهبر آنها تسهیل می‌کند (Alston, 2010: 25).

در سوی مقابل بعضی این نظر را غیر قابل قبول می‌دانند و استفاده از فناوری‌های نوین مانند استفاده از «الگوی زندگی»^۳ که به عنوان یک استاندارد در ارتش‌های نوین مورد استفاده قرار گرفته است (Schmitt, 2010: 320) را از جمله عواملی می‌دانند که می‌تواند منجر به استفاده صحیح و در چارچوب حقوق بین‌الملل بشردوستانه از هواپیماهای بدون سرنشین شود. با وجود این، نگاهی به آمارهای ارایه شده از تلفات غیرنظامیان حاکی از آن است که در حال حاضر نظر اخیر محقق نشده است.

عدم «آموزش حقوق بشردوستانه» به راهبران هواپیماهای بدون سرنشین و استفاده نکردن از «مشاوران حقوقی» در فرایند استفاده از آنها که در کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن مورد توجه قرار گرفته و به عنوان یک تعهد برای دولت‌ها مطرح شده

1- Bird's View

۲- پلی استیشن (Play Station) یا ایستگاه بازی، نام کنسول بازی معروف شرکت سونی (SONY) است که هم اکنون در نسل چهارم خود به سر می‌برد. کنسول پلی استیشن ۱ در زمان خود انقلابی را در عرصه بازی‌های ویدیویی سه بعدی به وجود آورد. کنسول پلی استیشن دو رکورددار فروش کنسول‌های بازی در تاریخ است و در حال حاضر کنسول پلی استیشن چهارم در نسل هشتم بازی‌های رایانه‌ای پیش‌تاز است.

3- Pattern of life

- الگوی زندگی برنامه‌ای است که در قالب آن به گردآوری اطلاعات از طریق ماهواره، هواپیماهای بدون سرنشین و یا با سرنشین، جاسوسی و سایر منابع دیگر پرداخته می‌شود که به کمک آنها می‌توان الگوی رفتاری انسان‌های (غیرنظامیان) حاضر در یک محیط را پیش‌بینی کرد و بر اساس آن حملاتی را انجام داد که از بروز خسارت به غیرنظامیان جلوگیری نماید. (Boothby, 2014: 111)

است^۱ دو عامل دیگری است که مورد انتقاد قرار گرفته‌اند (O'Connell, 2010: 7-8). در همین خصوص، یکی از راهبران هواپیماهای بدون سرنشین مسلح ارتش ایالات متحده آمریکا در ژانویه ۲۰۱۵ اظهار داشت که هیچگونه آموزش خاصی به راهبران این هواپیماها داده نمی‌شود (Press Tv, 2015) و بدین سان بر این ادعا صحه گذاشت^۲. بنابراین دولت‌های صاحب هواپیماهای بدون سرنشین مسلح به عنوان یک تکلیف باید آموزش مناسب در زمینه اجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه را به راهبران این هواپیماها بدهند و یا حداقل در مأموریت‌های آنها زمینه حضور مشاوران حقوقی را فراهم سازند.

در کنار خطاهای انسانی که می‌تواند ناشی از عدم آموزش مناسب باشد باید به خطاهای ناشی از تجهیزات فنی مورد استفاده در هواپیماهای بدون سرنشین و فاصله داشتن این تجهیزات با معیارهای استاندارد فنی متداول (Miasnikov, 2012: 105) همانند ارسال اطلاعات پویا و کیفیت دوربین‌های نصب شده بر روی آنها نیز اشاره کرد که راهبر این هواپیماها را در تصمیم‌گیری با مشکل روبرو می‌سازد، هر چند به نظر می‌رسد پیشرفت فناوری حداقل در این زمینه می‌تواند راهگشا باشد و محدودیت‌های مربوط به مسائل فنی را بر طرف سازد. برای نمونه برای افزایش کیفیت دوربین‌های هواپیماهای بدون سرنشین، استفاده از دوربین‌های با کیفیت بالا که دیدی شبیه به دید انسان را برای راهبران پهپادها فراهم می‌سازد (از لحاظ کیفیت تصویر)، به عنوان راهکار پیشنهاد شده است (Boothby, 2014: 108).

به هر حال آنچه که از اسناد و گزارش‌های موجود به دست می‌آید گویای این واقعیت است که ایالات متحده آمریکا به تنهایی (به عنوان دولتی که بیشترین تعداد هواپیماهای بدون

۱- در خصوص آموزش حقوق بشردوستانه به نظامیان نک: ماده ۴۷ کنوانسیون اول ژنو ۱۹۴۹، ماده ۸۳ و بندهای ۲ و ۳ ماده ۸۷ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و قاعده ۱۴۲ مجموعه قواعد حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی. همچنین در خصوص استفاده از مشاوران حقوقی نک: ماده ۸۲ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و قاعده ۱۴۱ مجموعه قواعد حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی.

۲- شاید در نگاه اول، چنین ادعایی غیر منطقی به نظر برسد. ضمن اینکه ایالات متحده آمریکا در قوانین داخلی خود قوانین متعددی را برای آموزش حقوق بین‌الملل بشردوستانه به نیروهای نظامی پیش‌بینی کرده است. (ICRC Website, 2015) اما باید توجه داشت که همانگونه که یکی از استادان حقوق بین‌الملل بشردوستانه بیان می‌دارد در آموزش حقوق بین‌الملل بشردوستانه، به همان میزانی که آموزش ذهنی مورد نظر است باید به آموزش قلبی نیز توجه کرد. (Garraway, 2004: 173) توجه به آمار و ارقام ارائه شده از کشتار غیر نظامیان در حملات هواپیماهای بدون سرنشین حاکی از آن است که چنین ادعایی به واقعیت نزدیک است.

سرنشین و بیشترین میزان استفاده از این وسایل را دارد (The Guardian, 2013))، در بخش رعایت اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه تا زمان ارائه آمارهای موجود، ناکام بوده است به طوری که آنگونه که «عفو بین‌الملل»^۱ در گزارش ۲۰۱۴ خود و با استناد به آمار سازمان‌های غیردولتی و دولت پاکستان بیان می‌کند، تنها دولت آمریکا بین سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۳ حدود ۳۳۰ تا ۳۷۴ بار از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح استفاده کرده که بین ۴۰۰ تا ۹۰۰ نفر غیرنظامی در این حملات کشته و حداقل ۶۰۰ نفر نیز مجروح شده‌اند (Amnesty International, 2013: 7) که به اعتقاد این نهاد بین‌المللی زمینه تحقق جرم جنایت جنگی از سوی دولت آمریکا را حداقل در پاکستان فراهم ساخته است (Amnesty International, 2013: 56). همچنین به استناد بعضی منابع دیگر، از زمان استفاده آمریکا از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح در شش کشور افغانستان، پاکستان، عراق، لیبی، سومالی و یمن، حدود ۴،۰۰۰ نفر بر اثر حملات این هواپیماها کشته و یا معلول شده‌اند (Cesar Jaramillo, 2013: 3).

بنابراین به نظر می‌رسد در حال حاضر دیدگاه منفی نسبت به راهبران انسانی هواپیماهای بدون سرنشین، دیدگاه غالب است و راهبران این هواپیماها با توجه به عواملی چون آموزش نامناسب حقوق بین‌الملل بشردوستانه، استفاده نکردن از مشاوران حقوقی و کامل نبودن تجهیزات و امکانات مورد استفاده در آنها، در اجرای حقوق بین‌الملل بشر دوستانه نا موفق بوده‌اند.

در پایان این بخش لازم است تا به شکل دیگری از راهبری هواپیماهای بدون سرنشین توسط انسان نیز اشاره کرد که برنامه‌نویسی برای هواپیماهای بدون سرنشین است که از این نوع هواپیماها با عنوان «هواپیماهای بدون سرنشین خودکار»^۲ یاد می‌شود. این نوع از هواپیماها به عنوان زیرمجموعه «سیستم‌های تسلیحات خودکار»^۳ شناخته می‌شوند که تسلیحاتی هستند که قادرند تا به طور جامع و مستقل [از انسان] عمل کنند اگرچه بکارگیری آنها در ابتدا ممکن است با راهبر انسانی صورت گیرد (ICRC, 2011: 39). این نوع از سیستم‌ها برنامه‌ریزی شده‌اند تا به صورت منطقی از مجموعه‌ای از قواعد از پیش

1- International amnesty) <http://www.amnesty.org/>)

2- Automated drone

3- Automated Weapons Systems

تعریف شده بر مبنای اطلاعاتی (داده‌هایی) که از طریق یک یا چند حسگر جمع‌آوری می‌کنند، برای ارائه نتیجه‌ای که قابل پیش‌بینی است، عمل کنند (Boothby, 2014: 104). اگرچه بعضی از نویسندگان، این روش را زیرمجموعه هدایت هواپیماهای بدون سرنشین توسط هوش مصنوعی قرار داده‌اند (Boothby, 2014: 106)، اما با توجه به نقش پُر رنگ هوش انسانی نسبت به هوش مصنوعی در این روش، بهتر است تا این الگو نیز زیر عنوان هوش انسانی قرار بگیرد زیرا در همان چارچوبی که انسان برای انجام عملیات طراحی کرده است عمل می‌کنند و اختیار و اراده‌ای ماورای انسان را ندارند. بنابراین قرار دادن این نوع از هواپیماهای بدون سرنشین به عنوان زیرمجموعه هوش مصنوعی صحیح به نظر نمی‌رسد زیرا هواپیماهای بدون سرنشین خودکار نیز تنها دستوراتی را اجرا می‌کنند که برنامه‌نویسان برای آنها طراحی کرده‌اند و قدرتی فراتر از آن را ندارند. بدیهی است اجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه از سوی هواپیماهای بدون سرنشین خودکار به کیفیت و تنوع سنسورها و برنامه‌هایی است که در آنها به کار رفته است (ICRC, 2011: 39). به عبارت بهتر این هواپیماها همانند سربازانی هستند که دستورات فرماندهان خود را بدون چون و چرا انجام می‌دهند. بهترین، ملموس‌ترین و ساده‌ترین مثالی که می‌توان برای این‌گونه از هواپیماهای بدون سرنشین آورد، سیستم «خلبان خودکار»^۱ در هواپیماهای مسافربری است که مطابق با یک برنامه از پیش تعریف شده هواپیما را از نقطه الف به نقطه ب می‌رسانند. بکارگیری سیستم تسلیحات خودکار در تجهیزات و ادوات نظامی دارای سابقه‌ای به مراتب بیشتر از استفاده از هوش مصنوعی در آنها است که برای نمونه می‌توان به «سیستم فَلَینکس»^۲ که در «رزم‌ناوهای پشتیبان»^۳ نیروی دریایی و «سیستم موشکی پاتریوت»^۴ ایالات متحده آمریکا اشاره کرد (Arkin, 2012: 97) که از نمونه‌های ملموس سیستم‌های تسلیحات خودکار به حساب می‌آیند.

1- Auto-pilot

2- Phalanx System

- سیستم فلنکس سیستم تسلیحاتی خودکاری است که بر روی رزم‌ناوهای پشتیبان ایالات متحده آمریکا نصب شده است و در صورتیکه شی‌ای (با مشخصات از پیش تعریف شده) به سوی این ناوچه‌ها در حال حرکت باشد، به صورت خودکار به آن شلیک می‌کند.

3- Aegis class cruisers

4- patriot missile system

- سیستم موشکی پاتریوت به راهبر خود تنها ۱۰ ثانیه زمان می‌دهد تا از شلیک موشک جلوگیری کند در غیر اینصورت به منظور مقابله با تهدید به صورت خودکار شلیک خواهد کرد.

۲.۲. هواپیماهای بدون سرنشین مسلح در کنترل هوش مصنوعی

جلوه دیگری از کنترل هواپیماهای بدون سرنشین مسلح، جایگزینی «هوش مصنوعی»^۱ در عوض هوش انسانی برای هدایت این هواپیماها است که در حال حاضر در مراحل ابتدایی قرار دارد.

هواپیماهای بدون سرنشین دارای هوش مصنوعی که «هواپیماهای بدون سرنشین خودراهر»^۲ نامیده می‌شوند و زیرمجموعه «سیستم‌های تسلیحات خودراهر»^۳ به عنوان تسلیحاتی که «می‌توانند عملکرد خود را در پاسخ به تغییر شرایط در محیطی که در آن به کار گرفته می‌شوند مطابقت دهند و چیزهای جدیدی بیاموزند»، قرار می‌گیرند (ICRC, 2011: 39) برخلاف هواپیماهای بدون سرنشین خودکار که از پیش برنامه‌ریزی شده‌اند و از الگوریتم‌های خاصی پیروی می‌کنند و برای انجام فعالیت‌های خود به تأیید و دخالت انسان احتیاج دارند، تا حدود زیادی دارای آزادی عمل هستند و بالاترین نقشی که برای انسان می‌توان در کنترل این هواپیماها در نظر گرفت نقش نظارتی است (Boothby, 2014: 148) و در بعد عملیاتی نقش انسان در کنترل این هواپیماها به سوخت‌گیری و بارگذاری تسلیحات نظامی محدود می‌شود (Boothby, 2014: 105). هدف اصلی از ساخت این نوع از هواپیماهای بدون سرنشین، «راهبری مستقل به منظور شناسایی و نابودی اهداف مورد نظر خود بدون دخالت انسان است» (Sharkey(1), 2012: 110).

چالش‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه در قبال استفاده از هوش مصنوعی در تجهیزات نظامی از جمله هواپیماهای بدون سرنشین مسلح را می‌توان به دو چالش اصلی احساسی و منطقی تقسیم کرد که ناشی از عدم کامل بودن فناوری‌های مورد استفاده در آنها است و می‌توان به این دو چالش به عنوان یک چالش فنی نگریست. چالش اول (یا چالش احساسی) این است که هوش مصنوعی فاقد قدرت درک و

۱- منظور از هوش مصنوعی «مطالعه تکنیک‌های (شیوه‌های) رایانه‌ای که به شبیه‌سازی جنبه‌های مختلف هوش انسان می‌پردازد، مانند تشخیص گفتار، استنتاج منطقی، و توانایی به نتیجه رسیدن از اجزاء (استدلال استقرایی)» است. (Laplante, 2001: 23)

2- Autonomous drone

3- Autonomous Weapons Systems

عواطف انسانی است در حالیکه حقوق بشردوستانه با محوریت قرار دادن اخلاق، به دنبال تزریق قواعد اخلاقی به حقوق است (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۲: ۳۹) تا بدین واسطه احساسات انسانی را تحت تأثیر قرار دهد و از این طریق وجدان افراد دخیل در یک مخاصمه را بیدار نماید و آنان را نسبت به رعایت قواعد حقوق بشردوستانه ترغیب کند. حال باید دید که آیا متخصصان می‌توانند احساسات انسانی را در قالب برنامه‌های رایانه‌ای شبیه‌سازی کنند تا بدین‌سان اجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه را از سوی هوش مصنوعی تضمین نمایند.

چالش دوم (یا چالش منطقی)، آموزش اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه و مقررات مربوط به این رشته به هوش مصنوعی است. اتخاذ تصمیم درست در مأموریت‌ها در پرتو رعایت قواعد تفکیک، تناسب و احتیاط، چالش اصلی به حساب می‌آید. آیا برنامه‌نویسان می‌توانند به شکلی برنامه‌ریزی کنند که هوش مصنوعی به سنجش وضعیت موجود در یک مخاصمه مسلحانه پردازد و برای مثال نظامیان را از غیرنظامیان تفکیک نماید و یا به تشخیص افراد غیرنظامی که در مخاصمات مسلحانه مشارکت مستقیم دارند پردازند؟ به نظر می‌رسد پاسخ به این سؤال در حال حاضر منفی است (Sharkey(2), 2012: 788-789).

استفاده از «هوش یادگیرنده مصنوعی»^۱ را می‌توان پاسخی به این دو چالش به حساب آورد تا از این طریق هواپیماهای بدون سرنشین خودراهر نسبت به اصلاح روش رفتاری خود که با تعامل با محیط (میدان مبارزه) (Boothby, 2014: 144) و الگوبرداری از رفتار انسان‌ها (Boothby, 2014: 106) صورت می‌پذیرد، اقدام نماید؛ این نوع از هواپیماهای بدون سرنشین خودراهر را می‌توان در زمره سیستم‌های گشوده خودراهر پیچیده طبقه‌بندی کرد. (Boothby, 2014: 112)

مشخص نیست که میزان تلفات جانی و مالی این نوع از تعامل که هوش مصنوعی یادگیرنده لازم دارد تا در قبال اصلاح رفتار خود انجام دهد، به چه میزانی است. نکته دیگر آنکه آیا می‌توان تضمین کرد که این نوع از هوش مصنوعی که قدرت یادگیری دارد، از فرمان فرماندهان انسانی خود اطاعت بی‌چون و چرا داشته باشند و مطابق با میل خود و آنچه که صحیح می‌داند، اقدام ننماید؟ بر همین اساس، پیشنهاد شده است تا مأموریت‌های هواپیماهای بدون سرنشین دارای استقلال زیر نظر کارشناس انسانی انجام شود (Asaro, 2012: 689).

نقض حقوق بشردوستانه و مسئولیت روبات‌ها موضوع دیگری است که ذهن صاحب‌نظران را به خود معطوف ساخته است. بعضی بر این عقیده‌اند که در این خصوص نباید مسئولیت را تنها به فرمانده محدود کرد بلکه سیاستگذاران، برنامه‌نویسان و کارخانه‌های سازنده نیز در این خصوص دارای مسئولیت هستند (Sharkey, 2012: 790-791) ولی باید اشاره کرد که این مسائل در زمره مسائل اخلاقی قرار می‌گیرند و پاسخ به این سؤال از منظر حقوق بین‌الملل کاملاً روشن است. ماده ۷ طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها مصوب ۲۰۰۱ مقرر می‌دارد: «رفتار ارگان دولتی یا شخص یا نهادی که مجاز به اعمال برخی اقتدارات دولتی است به موجب حقوق بین‌الملل فعل دولت تلقی می‌شود مشروط بر آنکه آن ارگان، نهاد یا شخص در این سمت عمل کرده باشد حتی اگر از حدود اختیارات خود تجاوز کرده یا دستورات را نقض کند» (کمیسیون حقوق بین‌الملل، ۱۳۹۰: ۶۰).

اگرچه پیشرفت بشر در بکارگیری هوش مصنوعی در امور نظامی در ابتدای راه قرار دارد و استفاده از این فناوری هنوز به طور گسترده عملیاتی نشده و راه درازی را پیش رو دارد اما این موضوع از سال‌ها پیش محور اصلی فیلم‌ها، سریال‌ها و داستان‌هایی بوده که همواره دارای رویکردی انتقادی بوده‌اند.^۱ شاید به دلیل ارائه تصاویر منفی از هوش مصنوعی است که اغلب دانشمندان و حقوقدانان دیدگاه مثبتی نسبت به استفاده از هوش مصنوعی ندارند:

پروفسور استیون هاو کینگ (یکی از بزرگترین فیزیکدان معاصر) در عین آنکه موفقیت در توسعه هوش مصنوعی را بزرگترین دستاورد بشر در طول تاریخ به حساب می‌آورد، اعتقاد دارد که ممکن است آخرین دستاورد بشر نیز باشد (CBC, 2015). بیل گیتس (بنیانگذار شرکت مایکروسافت) و الون ماسک (از افراد برجسته در حوزه رایانه) نیز از جمله افرادی هستند که با پروفسورها و کینگ در این زمینه هم نظر هستند (Quartz, 2013).

نوئل شارکی (استاد هوش مصنوعی و علوم روباتیک) اعتقاد دارد «اجازه دادن به روبات‌ها

۱- در این خصوص می‌توان به مجموعه ترمیناتور (Terminator)، مجموعه ماتریکس (Matrix)، فیلم سینمایی من ربات (i, Robot)، فیلم سینمایی چشم عقاب (Eagle eye)، فیلم سینمایی پلیس آهنی ۲۰۱۴ (Robocop) (2014) فیلم سینمایی او (Her)، فیلم سینمایی چاپی (Chappie)، فیلم سینمایی انتقام جویان: دوران اولترون (Avengers: Age of Ultron) و سریال شبه انسان (Almost Human) اشاره کرد.

به منظور تصمیم‌گیری در خصوص استفاده از نیروی کشنده می‌تواند ناقض اصول تفکیک و تناسب باشد [...] که ستون‌های حقوق جنگ به حساب می‌آیند» (Sharkey(1), 2012: 111). اما در سوی مقابل نیز افرادی هستند که از توسعه هوش مصنوعی و استفاده از آن در تجهیزات نظامی استقبال می‌کنند و معتقدند با پیشرفت این فناوری، دیگر شاهد خطاهای انسانی در مخاصمات مسلحانه نخواهیم بود و به تبع آن، نقض اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه نیز کاهش پیدا خواهد شد. (Arkin, 2012: 98-99)

به هر حال موضوع استفاده از هوش مصنوعی در تجهیزات نظامی از جمله هواپیماهای بدون سرنشین مسلح که آنها را به روبات‌های جنگجوی پرنده تبدیل می‌کند از جمله موضوعاتی است که در سال‌های پیش رو قطعاً یکی از بزرگترین چالش‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه به حساب خواهد آمد مگر آنکه از هم‌اکنون اقدامات مناسبی اعم از اقدامات حقوقی، فنی و ... در جهت کنترل و نظارت بر آنها صورت پذیرد که به نظر می‌رسد کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و بعضی از سازمان‌های غیر دولتی چون «کمیته بین‌المللی برای کنترل تسلیحات رباتیک»^۱ و «کمپین متوقف ساختن ربات‌های قاتل»^۲ در جهت جلب توجه جامعه بین‌المللی و افکار عمومی به این موضوع، اقداماتی را آغاز کرده‌اند.

نتیجه‌گیری

مزایای منحصر هواپیماهای بدون سرنشین نسبت به سایر ادوات نظامی سبب پشت سر نهادن توأمان مرزهای جغرافیایی و حقوقی توسط دولت‌های صاحب این نوع فناوری شده است که به بهانه‌های مختلف و به خصوص مبارزه با تروریسم، اعمال خود را مجاز می‌دانند و در این راه از تفسیر شخصی اصول و قواعد حقوق بین‌الملل و حقوق بین‌الملل بشردوستانه نیز در راستای منافع خود بهره می‌برند.

توسعه هواپیماهای بدون سرنشین منتهی به تسریع رشد این روند شده است و در دو بُعد ماهوی و شکلی، حقوق بین‌الملل بشردوستانه را با چالش روبرو کرده است. در بُعد

1- International Committee for Robot Arms Control (ICRAC) (<http://icrac.net/>)

2- Campaign to stop killer robots (<http://www.stopkillerrobots.org/>)

ماهوی، دولت‌های دارای هواپیماهای بدون سرنشین اقدام به رایۀ تفسیر موسع از مخصصات مسلحانه و رزمندگان نموده‌اند تا بدین‌سان استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین را در قالب یک مخصصۀ مسلحانه توجیه کنند. این رویه منتهی به تغییر در شکل، ماهیت و جغرافیای مخصصات مسلحانه شده است به طوری که تعاریف جدید با ساختارهای حقوقی موجود ناسازگار هستند و همین امر باعث به چالش کشیده شدن اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه شده است. با وجود این، نباید فراموش کرد که استفاده از این وسایل، همچون سایر ادوات و تجهیزات جنگی باید محدود به زمان و مکان مخصصات مسلحانه باشد که اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر آنها حاکم است و نه چیزی مافوق یا مادون آن. در بُعد شکلی نیز شاهد استفاده از آخرین فناوری‌های نوین در این هواپیماها هستیم که استفاده از هوش مصنوعی، آخرین نمونه از این دست می‌باشد که قطعاً در همین جا نیز متوقف نخواهد شد.

بدیهی است ظهور چالش‌های ماهوی و شکلی در قبال توسعه هواپیماهای بدون سرنشین، لزوم ترجمان جدید قواعد قدیمی و تصویب قواعد جدید در زمینۀ حقوق بین‌الملل بشردوستانه را می‌طلبد.

اگرچه اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه پس از گذشت سال‌ها همچنان به خوبی ابعاد مختلف فناوری‌های نوین از جمله استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح را تحت پوشش قرار می‌دهند، اما در حال حاضر، ظهور فناوری‌های نوین نظامی، چالش‌هایی را بوجود آورده‌اند که اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه به روشنی پاسخ‌گوی آنها نیستند؛ برای مثال، آیا راهبر هواپیماهای بدون سرنشین که کیلومترها دورتر از محل مخصصات مسلحانه به هدایت آن می‌پردازد، می‌تواند یک هدف نظامی قانونی تلقی شود؟ یا حک کردن هوش مصنوعی و استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین علیه دولتی دیگر(طرف دیگر مخصصات مسلحانه یا حتی دولت ثالث) یا بازیگران غیردولت مجاز است؟

از سوی دیگر، اگرچه ظهور فناوری‌های نوین چالش‌هایی را پیش روی حقوق بین‌الملل بشردوستانه قرار داده است اما پیشرفت فناوری، می‌تواند در جهت پاسخ به این چالش‌ها نیز مورد استفاده قرار بگیرد. قطعاً روبات‌های آینده توانایی تشخیص ترس، استرس، عصبانیت و ... را خواهند داشت و می‌توانند بر پایه این عوامل تصمیم‌گیری کنند که بر این اساس حتی

دقت و سرعت تصمیم‌گیری آنها از همتایان انسانی خود نیز بالاتر خواهد بود، اما آنچه مسلم است اینکه تا زمانی که چنین ایده‌هایی به حد مطلوب و حداقل استانداردهای مورد نظر نرسیده باشند و نتوانند اجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه را تضمین کنند، نباید مورد استفاده قرار بگیرند و مطمئناً تصویب قوانینی بین‌المللی در این جهت لازم و ضروری است.

فهرست منابع

کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، ۱۳۸۴، "حقوق بین‌الملل بشردوستانه، پاسخ به سئوالات شما"، ترجمه: سیاه رستمی، هاجر (به کوشش کمیته ملی حقوق بشردوستانه)، چاپ اول، تهران: موسسه انتشارات امیرکبیر.

Book:

- Boczek B, 2005, "International Law: A Dictionary", Maryland: scarecrow press.
- Boothby W H, 2014, Conflict Law: The Influence of New Weapons Technology, Human Rights and Emerging Actors, Hague: Springer.
- Grant J, Barker J, 2009. "Parry & Grant Encyclopaedic Dictionary of International Law", 3rd Edition, New York: Oxford University Press.
- Henderson I, 2009. "the Contemporary Law of Targeting, International Humanitarian Law Series", Volume 25, Leiden-Boston: Martinus Nijhoff.
- ICRC, 2005. "International Humanitarian Law: Answers to Your Questions", Translated by: Siahrostami H, Tehran: Iranian National Committee of Humanitarian Law. (Persian)
- ILC, 2001. "The Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries", Translated by: Ebrahimgol A, Third Ed, Tehran: SD (Shahr-e-Danesh) Institute of Law (Research and Study). (Persian)
- Iranian National Committee of Humanitarian Law, 2011. "International Humanitarian Law Concerning the Protection of Individuals in Times of Armed Conflicts", Tehran: Iranian National Committee of Humanitarian Law. (Persian)
- Laplante Ph, 2001, Dictionary of Computer Science, Engineering and Technology, Florida: CRC Press.
- Momtaz Dj, Shaygan F, 2014. "International Humanitarian Law: Facing Challenges of Contemporary Armed Conflicts", Tehran: The SD (Shahr-e-Danesh) Institute of Law (Research and Study). (Persian)
- Otto R, 2010. "Targeted Killings and International Law with Special Regard to Human Rights and International Humanitarian Law", Heidelberg: Max Planck institute of comparative public law and international law.
- Pictet J S, 1952, Commentary on the Geneva Conventions I of 1949, Geneva: International Committee of the Red Cross (ICRC).
- Solis G, 2010. "The Law of Armed Conflict: international humanitarian law in war", New York: Cambridge.
- The Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, Joint Publication 1-02, 08 November 2010 (amended 15 March 2015)
- Ziaee Bigdeli M, 2013. "International Humanitarian Law", Tehran: Ganje Danesh. (Persian)

Chapter of a book:

- Arimatsu L, Choudhury M, 2010. "Year in Review", in: Schmitt M. Yearbook of International Humanitarian Law, Volume 13, Hague: Springer
- Arkin R, 2012. "Ethics and artificial intelligence", in: Heintschel von Heinegg W. International Humanitarian Law and New Weapon Technologies, Milan: International Institute of Humanitarian Law (IIHL).
- Askary P, 2011. "The Concept of "Direct Participation in Hostilities": Approach of International Committee of the Red Cross and Criticism of it", in: Saed N. International Conference on Global Alliance against Terrorism for a Just Peace, Tehran: Islamic World Peace Forum. (Persian)
- Bothe M, 2011. "Setting the scene: new challenges for IHL", in: Heintschel von Heinegg W. International Humanitarian Law and New Weapon Technologies, Milan: International Institute of Humanitarian Law.
- Bourbonnière M, 2004. "Developing New Ways of Strengthening Respect for International Humanitarian Law: The Use of Space Based Earth Imaging", in: Ravasi G, Beruto G. Strengthening Measures For The Respect And Implementation Of International Humanitarian Law And Other Rules Protecting Human Dignity In Armed Conflict, Sanremo: International Institute of Humanitarian Law.
- Garraway C, 2004. "strengthen respect for international humanitarian law training: rote or ethos?", in: Ravasi G, Beruto G. Strengthening Measures For The Respect And Implementation of International Humanitarian Law And Other Rules Protecting Human Dignity In Armed Conflict, Sanremo: International Institute of Humanitarian Law.
- Miasnikov E, 2012. "Operational advantages and risks in the use of UAVs", in: Heintschel von Heinegg W. International Humanitarian Law and New Weapon Technologies, Milan: International Institute of Humanitarian Law (IIHL).
- Sharkey N (1), 2012. "Drones proliferation and protection of civilians", in: Heintschel von Heinegg W. International Humanitarian Law and New Weapon Technologies (34th Round Table on Current Issues of International Humanitarian Law Sanremo), Milan: International Institute of Humanitarian Law.

Journal

- Asaro P, 2012, "on banning autonomous weapon systems: human rights, automation, and the dehumanization of lethal decision-making", IRRC, Volume.94.
- Sassòli M, 2002, "State responsibility for violations of international humanitarian law", IRRC, Vol.84.
- Sharkey N (2), 2012, "The evitability of autonomous robot warfare", IRRC, Volume.94.
- Sterio M, 2012, "The United States' Use of Drones in the War on Terror: The (Il)legality of Targeted Killings Under International Law", JIL, Vol.45.

Conference presentation:

Anderson K, 2010, "Rise of the Drones: Unmanned Systems and the Future of War", in: U.S. House of Representatives Subcommittee on National Security and Foreign Affairs, American University Washington College of Law

Research:

O'Connell M E, 2010, "Unlawful Killing with Combat Drones: A Case Study of Pakistan, 2004-2009", Legal Studies Research paper (Notre Dame Law School), No.09-43, available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1501144. Accessed July 25, 2015.

Document:

Alston Ph, 2010, "Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions" (A/HRC/14/24/Add.6), United Nation document.

Amnesty International, 2000, "“Collateral Damage” or Unlawful Killings? Violations of the Laws of War by NATO During Operation Allied Force", pp.34-35.

Amnesty International, 2013, "“Will I be next? US drone strikes in Pakistan”", Amnesty International Publications.

Christof H, 2013, "Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions" (A/68/382), United Nation document.

Emmerson B, 2013, "Report of the Special Rapporteur on the Promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism" (A/68/389), United Nation document.

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp#art29. Accessed July 15, 2015.

ICJ, 1949, Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Judgment of 9 April 1949.

ICJ, 1986, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment of 27 June 1986.

ICJ, 1996, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996.

ICRC, 2000, "Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law", IRRRC (Reports and Documents), vol.90, no.872,

ICRC, 2011, International Humanitarian Law and the challenges of contemporary armed conflicts (document 31IC/11/5.1.2), 31st International Conference of The Red Cross and Red Crescent.

Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV), October 18, 1907, art.29, available at:

Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare, 2009.

The civil society statement on emerging technologies as delivered by Project Ploughshares Program Officer Cesar Jaramillo to the UN General Assembly First Committee (Disarmament and International Security) on October 29, 2013.

UN Documents, Security Council resolution on condemning the terrorist acts of 11 September 2001 in New York, Washington, D.C. and Pennsylvania, United States, S/RES/1368, 2001.

UN Documents, Security Council resolution on threats to international peace and security caused by terrorist acts, S/RES/1373, 2001.

Article on Internet:

Koh H, 2010, "The Obama Administration and International Law", Keynote Address at the Annual Meeting of the American Society of International Law, cited March 2010, available at: <http://www.state.gov/s/l/releases/remarks/139119.htm>. Accessed July 15, 2015.

Maurer P, 2013, "The use of armed drones must comply with laws", cited May 2013, available at: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/interview/2013/05-10-drone-weapons-ihl.htm>. Accessed July 14, 2015.

Ranjbar A, 2014, " International legal aspects of the overthrow of Israeli Drone"(Persian), cited September 2014, available at: <http://didad.ir/fa/news/detail/767/>. Accessed July 14, 2015.

Wardrop M, 2009, "Unmanned Drones Could be Banned", cited July 2009, available at: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/5755446/Unmanned-drones-could-be-banned-says-senior-judge.html>. Accessed July 14, 2015.

Website:

CBC [<http://www.cbc.ca/>], 2015, AI could destroy humans, Stephen Hawking fears: Should you worry?, available at: <http://www.cbc.ca/news/technology/ai-could-destroy-humans-stephen-hawking-fears-should-you-worry-1.2864576>. Accessed July 15, 2015.

Daily Telegraph [<http://www.dailytelegraph.com.au/>], 2013, Remote pilots require the human touch, September 4, p.D4. available at: <http://reader.livedition.dk/thetelegraph/154/>. Accessed July 14, 2015.

ICRC [<https://www.icrc.org/>], Practice Relating to Rule 142. Instruction in International Humanitarian Law within Armed Forces, available at: https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_rul_rule142. Accessed July 14, 2015.

Press Tv [<http://www.presstv.com/>], 2015, US drone operator says attacks conducted

with uncertainty, January 2015, available at: <http://www.presstv.com/Detail/2015/01/23/394383/US-drone-operator-says-sorry-for-killing-1600>. Accessed July 15, 2015.

Quartz [<http://qz.com/>], 2015, Bill Gates joins Elon Musk and Stephen Hawking in saying artificial intelligence is scary, available at: <http://qz.com/335768/bill-gates-joins-elon-musk-and-stephen-hawking-in-saying-artificial-intelligence-is-scary/>. Accessed July 14, 2015.

The Guardian [<http://www.theguardian.com/uk>], 2013, Drones by country: who has all the UAVs? available at: <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2012/aug/03/drone-stocks-by-country>. Accessed July 14, 2015.

The Nation [<http://www.thenation.com/>], 2012, A Brief History of Drones, February 7, available at: <http://www.thenation.com/print/article/166124/brief-history-drones>. Accessed July 14, 2015.